

ДРАГО КЕКАНОВИЋ

СМЕДЕРЕВО И МАТЕМАТИКА*

Отац је био у праву. У Смедереву сам стекао учитеље какве сам могао само пожељети. Сва је невоља, међутим, била у томе да им ја, са својим предзнањем, нисам био дорастао. Изузмемо ли учење туђих језика и некорисну способност да напамет збрајам, множим, дијелим и одузимам, у свему сам другом заостајао за својим смедеревским вршњацима. У свему су били испред мене; каснио сам и заостајао. Али баш у свему. Од математике, физике до астрологије, од астрономије до геометрије, ни у читању и тумачењу класика, због замуцкивања, нисам се могао такмичити с њима, а камоли у савладавању новог градива. Свакодневне њихове витешке игре, затим, у прескакању запрека и препона, брзом трку, скоковима и доскоцима с макета дрвених коња, боље да не спомињем. На повратку у коњушницу, кавезима мојих соколова, свакодневно сам закључивао да своје мјесто у Академији, дугујем само наклоности деспота Ђурађа и његовом обећању бившем штитоноши да ћу му од потомка узгојити момка по мјери, па ма каква (и која) та мјера била.

А, и иначе, кад боље размислим, моје одрастање у Смедереву је збир случајности; не могу другачије објаснити како сам допао у шаке Томе Кантакузина. Тог послеподнева, а дан је био без облачка, па сам изнио соколове из града да се узнесу у небеску тишину, далеко од галаме и буке великог градилишта унутар већ високо издигнутих бедема и уз Дунав и уз Језаву. Тишина ће им пријати, као и мени, вјеровао сам. На повратку сам натрапао на деспота и Тому, нисам их могао заобићи. Деспот ми је зарио шаку у руно и објаснио да ме ни за живу главу не води са собом у Турску,

* Одломак из необјављеног романа *Приврженосћ*.

да султан тамо има чопор од хиљаду паса и јато од три хиљаде соколова, и да су до њега дошле приче о нашим соколовима, па је упутније да их не носимо са собом, јер је тај спреман да убије (а кажу и да је убио неке своје емире који се нису могли одрећи својих љубимаца). Нећу видјети Једрене, помирио сам се. Тома ми је, међутим, домахнуо да им се придружим, па смо се Данијел и ја једва пробили кроз хрпе навеженог камења; није баш требало да видим како извирују разбијени римски саркофази и сломљени митолошки рељефи, прагови срушених сеоских кућа, надгробне плоче и крстови, али сам видио.

„А како стојиш с математиком, Дамјане?“, пресрео ме деспот с питањем.

Нисам наслутио на што смјера његово питање, а чинило ми се и неприличним да му сад објашњавам како је његовом бившем штитоноши било тешко да у Дубровнику пронађе неког математика, спремног да подучава његовог мулца ког је чешће лемао прутом него поносно грлио; да га је нашао, већ би га платио.

„Слабо. Али напамет добро рачунам“, излануо сам се.

„Е, мој блентави Јерониме! Преда мном те хвалио да нема језика ког ти нећеш тркељати у месец дана! А математику и брзо рачунање није ни споменуо?!“

Одшутио сам, отац је свакако претјеривао, али су ми заиста туђи језици сједали у уво, што се каже, а с бројевима је стање било још горе, јер бих, уз мало труда, напамет рачунао до шесте или седме знаменке. Уз благо повијена стопала и трапавост у ходу, уз неспособност да пребришем у глави неке (често најглупље) стране ријечи, наслиједио сам (како другачије?!) и муку с бројевима, нагон да израчунам сасвим непотребне ствари: колико је каменчића на жалу ако их је у једном педљу двјеста седам, а жал има седамнаест корака, колико је голубова, ако сам их пребројао сто тринаест, па их је седамдесет и три одлетјело, а тридесет и седам се вратило, сада на Страдуну, и сличне глупости.

„Од данас си Томин помоћник!“, рекао је деспот.

Вазда намргођен, Тома је само климнуо.

„А Данијел?! Што ће бити с њим?!“, упитао сам.

„Зна ли он математику?!“

У том часу, кунем се, Данијел ме је тужно погледао, и потврдно је климнуо, кунем се поново, као да се подразумијева да магарци знају математику, само што то не умију показати, а онда је скренуо поглед у страну, на хрпе камења, свјестан да га одсад чекају пуно тежи товари од крлетки са соколовима. Чим се деспот одмакао, на Томин знак је дотрчао црнпурасти Милојица, босоноги сељачић мојих година, у малтеру и кречу од главе до пете; спретно је, међутим,

оседлао Данијела и повео га за собом, а овај се окренуо и погледао ме милостиво, као да ми опрашта.

Ни ја нисам прошао боље.

Послушно сам, с кавезима у рукама, пошао за Томом. Чим смо се попели до његовог шатора на узвисини, наредио ми је да одложим соколове на астал затрпан нацртима, а преда ме је тутнуо таблицу с грубом скицом димензија неке просторије за коју нисам могао одредити да ли се ради о житној јами или о темељима дворске цркве, оружарнице, можда. Исписао је, затим, бројке и предао ми писаљку. Погледао сам, разабрао сам довољно да израчунам о колико се пруских корака или млетачких хвати (различно, али свеједно), стопа и палача ради, није ми била потребна писаљка, ни таблица.

„Дужина: сто тридесет и шест млетачких хвати, шесто тридесет пиеда и двадесет и седам палача, а дубина четири пруска корака и двије и по стопе”, рекао сам разговјетно и, за чудо, без замуцкивања.

Тома се намргодио, отео ми је таблицу, загризао је неупотребљену писаљку, брзо је исписивао бројеве, збрајао и множио, дијелио, а онда се његово лице развукло у широк осмијех; гледао ме у чуду и није знао, чинило се, да ли да ми честита или прешути похвалу, па је само тврдо промрсио:

„Тачно, Дубровчанине! Од сада да се не одвајаш од мене!”

Ни он није одолио напасти да ухвати онај пласт косурине, и да задовољно искорачи према новом бедему. А ја за њим, камо би? Понесен неком чудном, скривеном и необјашњивом надом да ћу поново угледати Кантакузину, и да ћемо се поново срести, јер сам, ето, постао десна рука њеног ујака, рука која му замјењује десетине рачуновођа и писара. Тако је, уз Тому Градитеља, несмиљеног војсковођу, иначе, започео мој кратки живот неимара. Бројке не лажу, а ја не гријешим, ни у сну да ме питаш. Чим би Томини помоћници измјерили некакве раздаљине и изговорили их у бројкама, он је мој одговор, без провјере, пажљиво уписивао као да исписује цитате из Светог писма.

„Тачно”, рекао би, „идемо даље”.

И ишли смо. Загледали смо бедеме и премјеравали тврђаву, уздуж и попречице, уз Дунав, и уз Језаву. Сваки пут би се наша опходња завршавала на провјери приступног моста и на провјери улазних врата: Тома је тражио од посаде да их отворе и затворе, да спусте дрвени мост преко канала с водом и да га подигну, а у сутон би враћали у његов шатор, гдје би нас увијек дочекивало стаклене охладеног жестоког и опорог напитка, мастике, да, чије сам име дознао пуно касније. Али, не само због омамљиве мастике,

његов је занос и мене заразио, заиста сам неколико мјесеци више лебдио над земљом него ходао по њој и сам опчињен што налазимо све мање недостатака које треба поправити. Све док ме једног дана, лоше воље, као да је устао на лијеву ногу, Тома није упозорио:

„У Млецима су, прича се, Дамјане, направили машину која непогрешиво рачуна”, повјерио ми је. „А шта то значи?! Значи да ће машине ускоро заменити човека”, такође ми је повјерио и зашутео. И ја сам шутео, нисам разумио на што смјера, а већ сам свикао да он ниједну ријеч не троши забадава. И нисам дуго чекао да сазнам на што војсковођа и градитељ циља. „Кад узидамо Смедерево, ти заборави и Град и своју математику! Урони негде главу у дубоку и хладну воду, прекрсти се и помоли Богу да те ослободи тог ђавољег умећа, не дај се сатани у руке”, рекао је. Повукао ме је поново за косу, али сада некако очински, савјетнички у најмању руку, и избацио из шатора. Знао сам да ме више не види, али сам климнуо, потврдио сам да ћу га послушати, иако баш нисам до краја разумијевао што ми савјетује. Све ми се разјаснило неколико година касније, у сасвим другачијим околностима, кад сам бјежао испред турских коњаника, и нисам морао урањати главу у хладну воду: да спасим голи живот, скочио сам са високе стијене и заронио у млачно Егејско море, а сви бројеви из моје главе избрисани; последице ми је дуго требало да се добро замислим и гласно збројим колико су два више два, као да је један Дамјан уронио, а дуги изронио.

Томино је масло што сам се обрео у дружини младих ратника, вјешбача, у ствари, деспотових преторијанаца; Јерина је бдјела над градњом, Ђурађ је неуморно јахао од Пожуна, Будима, Беча до Једрена, па не видим никога другог него намргођеног Грка, Градитеља и заповједника деспотове војске да од мене направи каквог-таквог војника. Довољно обученог пјешака који се не спотиче о сопствено копље; у својој петнаестој, да, вјеровао сам људима и, ако ћемо право, у Томине добре намјере, иако се брзо испоставило да од мене никад неће бити правог војника, и да је једини наук који ћу понијети из те школе спознаја да добро подносим ударце и батине. Брзо сам, међутим, запео за око мом новом учитељу, једнооком Фридрику, Фурлану. Да не дуљим, његова је задаћа била да нас подучи мачевању и бацању копља, рвању и борби с ножевима, обарању и засакању пјешака, с брзим полагањем противника на плећа и приношењем (дрвених) мачева, уз његово грло, и све то што већ ваља научити како би ти супарнику одузео живот, а не он теби. С времена на вријеме, Фридерик се, мада већ у високим годинама, и сам упуштао у борбу с момцима којима је могао бити дјед, све пробраним момцима, не сметнимо с ума, и отресао

их на ледину иза Малог града као вреће мекиња. Ни мене, наравно, није заобишао. А све ово казујем, Димитрије, с добрим разлогом, послије ћеш дознати зашто. Ерго, Фридерик је насртао и на мене с таквом жестином као да сам му баш ја ископао око, или га искасапио по образу. За разлику од других момака, бацао ме је и по неколико пута, ударао ме је гдје стигне, насједао ми је свом тежином на леђа, тешким чизмама је газио по мени, савијао ми је руке и вукао за ноге, одбацивао од себе и поново ми скакао за врат, стежући ме до гушења, и потичући ме, затим, да устанем и да се борим, називајући ме дубровачким говном, усраним госпаром, кукавелом и јадом, не би ли ли ме натјерао да се предам и одустанем од борбе. С каквом ме је радошћу дочекивао на песнице и поново обарао!

Неочекивано, на крају борбе (ако се то може назвати борбом) дошапнуо ми је да од свих његових ученика најбоље подносим ударце и бол. „Бене! Бене! Положио си испит! Гут, Дубровчанине, зер гут!”, плеснуо ме по плећима. Сада знам оно што онда нисам знао: да тај Фурлан у деспотовој најамничкој војсци, није имао другу задаћу, него да од нас направи момке који се не боје умирања, и који неће одустати да задају смртни ударац другоме, јер ће их тај, у трену њихове колебљивости, засјећи и усмртити, без размишљања.

Неколико дана касније, изненада ми је изронио иза леђа, док сам чекао да ми Нико и Ника слете на рукавице, тамо, у сјенкама Малог Града, иза високе куле с Јериним базеном с извором топле воде, одакле је допирала граја и цика купача, византијских епископа, папских кардинала, дворјана, наравно, (ко ли је већ свратио у посјету?!). Ни Нико ни Ника му се нису обрадовали, а и ко би се обрадовао једнооком старцу избразданог лица и сапетом у црну кожу од главе до пете, с исто тако кожним црним шеширом широког обода, тим прије што се смијешко (кезио, дакле) одушевљен њиховим елипсама, синусоидама и синкопама.

„Дошао сам да се опростимо, Дубровчанине. Господар је услишио моју молбу да се вратим у кући”, огласио се. Једнако задивљен летом соколова, мало је пошутео, па се изненада раскопчао и церемонијално ми предао кратки сребрни бодеж у украшеним кожним корицама, дршке осуће бисерима.

„Код нас је такав ред, да се дарујемо на растанку!”, рекао је.

Нисам знао што да радим с тим скупим поклоном, па ми га је сам припасао око бедра и затурио у чизму.

„Запамти: одавле га вади само у смртној опасности.”

„А шта ћу ја Вама поклонити?! Немам ништа вриједно...”

„О, имаш! Ти ћеш мени узвратити лисичјим репом! Долази зима, а ништа боље у Алпама не грије врат од лисичјег репа.”

„Нисам данас видио ни једну лисицу..”

„Тамо”, показао ми брину обраслу густим жбуњем, „има један жгољави лијов с репином од два лакта, дебелом перјаницом.”

„А-ка-ко-да-га-ух-ва-тим?!”, сад сам се опет замуцао, на што се он опет засмијао и уперио прст у небо, као да циља Ника и Нику.

„Не мораш ти, они ће!”

Сад сам се и ја насмијао, дозвоа сам соколове, причекао сам да предахну, иако њима није требало предах, већ су чекали моју нову наредбу, били су орни да изврше сваки мој задатак, а ја сам их замолио да не журе, већ да се прошећу преко Фридерикових руку, да кљуцну и поњуше његов кожни огртач и да му прошетају иза леђа, преко рамена. Плашећи се, ваљда, да му не позлиједе оно једно око, Фридерик је проблиједио и узврполио се, није знао шта би с рукама. Уживајући у надмоћи над строгим учитељом, нисам се обзирао на његове невоље, али сам напоскон показао соколовима брину у жбуњу, није било потребе да им било што друго дошапнем, јер су се већ устремили на ту страну.

„Шта твоји соколови раде када шчепају плијен?”, забринуто је упитао Фридерик.

Још увијек сам био опијен осветом над учитељом који ме је претукао као нико на овоме свијету да сам се градио као да нисам чуо његово питање.

„Зар му заиста прокљују мозак и ишчупају срце?”, прошапутао је Фридерик.

Шутио сам, климнуо бих му, што сам могао друго, тражио сам ријечи, али су умјесто мог одговора Нико и Ника положили под моје ноге невеликог и нејачког лијова с репином дуљом и дебљом од њега самог; незнатно разваљеног прсног коша и с малом раном на глави, које ће вјешт крзнар сашити као да је и нема.

„Данке! Данке!”, понављао је Фридерик, толико осупнут и смушен да сам му морао пребацити лијова преко рамена. Мазећи мртвог лисца и гладећи му репину, стари ратник није налазио ријечи којима би ми се захвалио на поклону; узмицао је, па се опет враћао и примицао, као да нема снаге да се коначно удаљи:

„Угледај се на њих, Дамјане! Од почетка сам видио да ниси створен за ратника, али не знам чиме сам се више задивио: упорношћу да превладаш урођене недостатке или одбијањем да се предаш, и бодеш бих ти поклонио и без реванша, нема бољих од венецијанских, само га с времена на вријеме дај неком вјештом мајстору да га наоштри, и јер сам ионако дошао, кажем, с намјером да ти дам посљедњу усмену лекцију, а сад сам је заборавио, али се од онога што сам ти хтио рећи нечега ипак сјећам, а хтио сам ти рећи да су људи биједници и кукавице, чемер и јад када се суоче са

смртном опасности, тада их обузме страх, многи се и просеру од муке, па онда још и цвиле, ридају, плачу и моле за милост, а ти ниси такав, мало би људи поднијело без јаука батине које си добио, и у томе је сва твоја снага, издржи, ко зна шта те чека, невоље никога не заобилазе, али кад те тако нешто дочека, волио бих да се сјетиш свог старог учитеља и његове поуке да је у било у миру, било у рату, било у пјаној гостилни, било у кркљанцу ратишта, страх највећи непријатељ, а да је побједник онај ко страха нема!”, изговорио је у даху.

„Угледај се на своје соколове”, удаљио се напокон и довикнуо из сјенки.

Фридерик ме је, нико други, препоручио Јерини да завређујем да уђем у пробрано смедеревско друштво учених, како би то рекли у Дубровнику, у Академију, у коју су и овдје, као и тамо, у Дубровнику (да се не лажемо) улазили сви колико-толико писмени младићи. Својом ме је препоруком склонио, последице сам разабрао, од тешког аргатлука и терета под којима бих се сломио, скренуо је ток моје судбине изван цијеле оне свите рудара, тесара, ковача, поткивача коња, каменорезаца и зидара, у корито (није судбина поток, али му личи) иконописаца и свештеника, који су, бјежећи пред Турцима, нагрнули с Истока; и овдје су Јерини затребали ученици, младићи у чије се главе могло наточити знање, а у руке умијеће: тако су и мене одабрали. Такво је вријеме дошло: да се Град више није желио истицати само својим кулама и зидинама, већ и фрескама и књигама преписивача библијских и канонских рукописа, зналаца и учењака свих сорти, баш по угледу на Константинопољ, да. Другима је она препустила да пробиру не само здраве мушкарце и жене већ и старце и старице способне да се сагну и посаде купус; и они су јаднике, гомилом дјечурлије, дјевојчица и момчића, заустављали, такође, јер су у њима препознали будуће удаваче и одане супруге војнике деспотовине.

У почетку, признајем, био сам поносан што сам премјештен у одаје Малог града, и што сам се нашао у пробраном друштву, у коме се од свакога понешто дало дознати и научити, али сам, тек када су у великој учионици заредали одабрани учитељи, схватио колико је површно и дубоко моје дубровачко незнање, а било је толико површно да сам се уплашио хоћу ли моћи пратити и разумјети у какве нас просторе науке и знања уводе. Сва је срећа да нисам заборавио ни једну грчку или латинску ријеч коју сам чуо, па ме је учитељ Дионизије, Кипранин, одмах упутио у скрипториј, гдје сам успјешно (по његовом мнијењу и задовољном глађењу браде), разврставао и слагао манускрипте јеванђеља и списе из филозофије, астрономије и агрономије, листине које су избјегли донијели у

својим торбама. У сваком случају, увјерио сам се да сам барем у нечему користан, и радо сам, чим бих нахранио Ника и Нику, силазио у свету тишину скрипторијума и прихваћао се посла око тога да разлучим која је вјернија оригиналу или апокрифна (и таквих је било, подоста) верзија *Романа о Троји*, или библијске „Приче о Јестири”, „Псалтира”, „Минеја”, „Октоиха”, или „Четворојеванђеља”, „Александриде”. Њих је било највише, понеке у једва разумљивим пријеводима с грчког на латински, а неке и с мени сасвим непознатих језика, које су посвајале Александра Великог као свог владара. Било је ту синаксара и типика, зборника (и њих поприличан број, написаних за посебну особу о којој ништа не знаш), а штиво је густо и садржајно, вриједно, па ти га је жао одложити у страну, јер си опсједнут магијом да је све што је записано имало добрих разлога и јасног смисла зашто се утискује у папир. Само што тај разлог, а ни смисао не можеш одгонетнути: па можеш гадно погријешити да га осудиш на заборав, а можда је, (можда?!) ријеч о правом бисеру теби непознате писмености. Било је ту, дакако, различитих тумачења библијских списа. Оних, с којима си се могао сложити с првом прочитаном реченицом. Али и оних списа, учених и гласовитих тумача, које ниси могао ухватити ни за главу ни за реп, и тад ти није преостало ништа друго него да се запиташ како су такви уопће стекли углед, славу и глас, а да ниси смио ни помислити да су многе, па и тебе, невољниче, такви муљароши одвели на погрешан пут и удаљили од могућности да доживиш божју милост текста. Дијалога је било, такође, (пречесто несувислих), гдје никако ниси могао разабрати што се заговара и брани, а на што опонент одговара), и зачудо добро удешених и најчешће, без крупнијих погрешака, чистописом сложених, а већим дијелом чак и лијепим иницијалима нанизаних Номоканона, Поука из Јеванђеља, с илустрацијом непотписаног цртача, а затим и Пентикостара, Цветних триода и Шестоднева, Праксапостола, Лествица, украшених ту и тамо с покојим иницијалом и потписом (ипак, ипак) оних који нису жељели да, последије толико напора и труда, нестану у анонимности, мада ће нестати уколико их сад не запишемо: Макарије, Радак, Гаврило, Игњатије, Тома Грк, Завида Рашанин, завриједили су. Тим прије што је наше вријеме одавно заборавило да је скромност врлина, а анонимност благодат. А и тим више што бих често застао над њиховим страницама с горком помисли да ни потпис на маргини не спасава рукопис од заборава, и како ни од мојих казивања у ратовима и разарањима можда неће остати ништа, осим понеког листа, неког уздаха, сличног сада моме. С мојим именом. Или без њега, свеједно.